

De socioloog als therapeut,

ofwel: de mens moet weer van de stad gaan houden

R. v.d. Wiele

Inleiding

Zo er al twee stadswijken in Nederland zijn, welke iedere Nederlander kent, dan maken hoogst waarschijnlijk de Bijlmermeer en de Jordaan hiervoor een goede kans. De Bijlmermeer geldt daarbij als een voorbeeld van het meest afgrijselijke wat de naoorlogse stedenbouw aan nieuwe stadswijken heeft opgeleverd. Hoge woonblokken, ver van de stad, slaapsteden zonder enig vertier of hart, waar mensen in zijn gestopt onder druk van de woningnood door aan grootheidswaanzin lijdende bestuurders, verblinde planners en geschifte stedenbouwers. De Jordaan daarentegen kan gelden als een voorbeeld van hoe een stadswijk is geweest en van hoe het zou kunnen zijn. Vol bruisend stedelijk leven, kleinschalig, gezellig, knus. Kortom, vervreemding van thans versus menselijkheid van toen.

Dit soort ideeën is tamelijk wijdverbreid en in het *AST* nr. 1, blz. 110 e.v. is een bijdrage aan te treffen waarin dergelijke cliché's in stand worden gehouden en nog eens worden opgepoetst. Geprobeerd wordt om naar aanleiding van een onderzoekje een aantal theoretische begrippen te introduceren en daarmee te beargumenteren waarom café's, boutiques, sieradenshops, pleintjes en korte straatjes zo belangrijk zijn voor sprankelende levendigheid in een wijk en daarmee tegelijk voor de veiligheid en het geluk van niet alleen Jordanners maar eveneens voor alle mensen die daar komen. Uit de theoretische analyse voortvloeiend, worden en passant een aantal aanbevelingen tot verbetering van het bestaande bestemmingsplan opgesteld, welke ertoe zullen leiden dat de "levendigheid" van de Jordaan zo niet groter wordt dan toch tenminste gehandhaafd zal blijven.

Mijn bezwaren richten zich tegen een aantal punten. Allereerst tegen de theoretische fundering van het onderzoek, waarbij sterk wordt geleund op de theorieën van Bahrdt over "openbaarheid en privé-sfeer" van de ruimte en over humane stedenbouw. Opvallend hierbij is vooral de biologische analogie die gehanteerd wordt, nl. de kwijnende versus de bloeiende stad. De stad wordt in deze theorieën opgevat als een mini-maatschappij en als de verklarende faktor van een aantal goede (herbergzaamheid) en slechte (criminaliteit) kwaliteiten van het leven van alledag.

Ten tweede tegen de koppeling die in deze theorieën en in het artikel van Noyon gelegd wordt tussen analyse en oplossing. De analyse leidt tot een aantal recepten, die, mits uitgevoerd, zullen leiden tot minder vervreemding, minder criminaliteit, een menswaardiger bestaan, etc., tot "betere" steden. De problemen van de stad worden hiermee opgevat als (stede-)bouwkundige problemen die dan ook opgeheven kunnen worden met (stede-)bouwkundige middelen. Dit alles dan soms nog gegoten in therapeutische termen: de burger moet weer van de stad gaan houden, de stad moet weer zijn "thuis" zijn.

De stad als cultureel fenomeen

Noyon deelt een aantal theoretici van de stad in als urbanisten en anti-urbanisten. Een dergelijke scheiding lijkt echter nogal kunstmatig geconstrueerd, omdat de theorie en de kritiek van de "urbanisten" is geformuleerd als een antwoord op de "anti-urbanisten". De benaderingen blijven echter binnen eenzelfde theoretisch raamwerk, niet zozeer de analyse verschilt alswel de oplossing. Bij beide stromingen wordt "het stedelijk leven" beschouwd als een metafoor voor de gedragswijze van een stadsbevolking. Het gaat daarbij vooral om sociaal-culturele aspecten van een levenshouding, die dan op hun beurt weer inwerken op de ontwikkeling van het geestelijk klimaat van de stad, met name wat betreft sfeer, soort activiteiten, zeden en moraal. Hierbij worden allerlei morele, niet geëxpliciteerde standpunten ingenomen. Als vanzelfsprekend wordt aangenomen dat het vol-

strekt duidelijk is, wat "goed" is, wat "verval" is, wat "cultuur" is, etc.

De ideeën van Bahrtdt, Jacobs, Noyon, e.a. zijn daarbij bijna onlosmakelijk verbonden met een interpretatie van de stedelijke problematiek in termen van een bedreigde stadscultuur. De stad wordt bedreigd door vele en veelsoortige gevaren: de uittocht van jonge gezinnen, het verval van oude wijken, de toenemende onveiligheid en criminaliteit, de achteruitgang van het centrum, etc. De stad, en bij Noyon de straat, wordt voorgesteld als het kloppende hart van het sociale en culturele leven van de herbergzaamheid en gezelligheid van de gebouwde omgeving. Ter illustratie van deze zienswijze een citaat uit een veel gelezen blad over de ruimtelijke ordening:

"Verscheidenheid al vanouds kenmerk van steden, betekent vergrote mogelijkheden tot sociaal contact en dus geringe kans op vereenzaming. In een goed funktionerende straat is men anoniem voor elkaar, maar er is ook vertrouwen. Zo'n straat is een veilige omgeving, afgezien natuurlijk van de verkeersveiligheid. Vandalisme, grote en kleine misdaden krijgen niet zo gauw een kans als in een lege omgeving" (1).

In al deze benaderingen wordt de indruk gewekt dat het sociaal-culturele leven wordt geproduceerd door een bijzondere ecologische vorm, nl. de stad. Deze vorm lijdt momenteel aan een verwaarloosde aandoening, die bestreden moet worden via krachtige injecties, zodat de stad weer tot leven gebracht kan worden. Wanneer dit niet krachtig en snel wordt aangepakt dan is dat op straffe van het afsterven van de stad. Alles wat dan nog zal resten, is een poel van ellende en verderf, een kwijnende wijkplaats voor a-socialen, criminelen, gastarbeiders, studenten en hoeren. Met andere woorden: de stad wordt opgevat als de verklarende faktor voor een aantal goede (zoals herbergzaamheid) en slechte (verpaupering, criminaliteit) kwaliteiten voor het leven van alledag. Het theoretisch verhaal van Noyon dat exemplarisch kan heten voor een groot aantal benaderingen van de stad, kan nu gekarakteriseerd worden door een drietal -ismen, nl. biologie, moralisme, ecologie.

Opvallend bij al de theorieën is de vaagheid en onnauwkeurigheid van de gehanteerde begrippen. Het gaat om begrippen die aanspraak maken op algemene toepasbaarheid. Zo draait Noyons onderzoek om het begrip "aantrekkelijkheid van een stadswijk". Nergens wordt echter uitgelegd wat aantrekkelijkheid betekent en voor wie het van toepassing is. Vaag wordt gerefereerd aan oude en nieuwe Jordaners. Verder dan het verschil tussen rode nekken en rode neuzen komt hij niet. Omdat er dag en nacht mensen over straat lopen, wordt gesproken van een verrijking van het stadsleven. Hierbij moet waar-schijnlijk gedacht worden aan het gezellige feit dat men nu nog maar naar één bakker kan lopen (de rest is weggesaneerd) en daar dus wel iedereen moet ontmoeten of aan het gezellige geroezemoes tot diep in de nacht van de cafébezoekers dat vooral voor de bewoners van zo'n straat het slapen zo knus maakt.

Kritiekloos en zonder kennis van de geschiedenis wordt het verleden hier geïdealiseerd. De stad(s-cultuur) die gered moet worden, is echter een mythe.

"De winter komt echter wel de sloppen en stegen bezoeken, hij doet de arme menschjes huiveren in hun kleine koude vertrekjes, hij rammelt met zijn ijzige handen aan hun kapotte raampjes en deuren, doet de waterleiding, zoo deze er is, stukvriezen en laat er, bij zijn vertrek, slijk voor een aantal weken achter. O, het is zoo droef woonen daar, alles is er zoo grauw, zoo smerig, zoo benauwd; wat hoog is, wordt daar omlaag gedrukt, in de modder, in het vuil" (2)

en nog een tweede citaat:

"Ik moet tot slot van dit hoofdstuk nog wijzen op de ellendige woningen van zeer veel winkeliers, vooral in de jordaandwaarsstraten. Deze menschen ontvangen dikwerf in hun woonkamer geen ander licht dan door middel van hun winkel, zoodat in de huiskamer gewoonlijk schemerdonker, soms volslagen duisternis heerscht. Er zijn winkeliers, die in hun woonkamer altijd licht moeten branden. Vaak komt het ook voor, dat de huiskamer een benedenvertrekje is, dat meestal onder water staat, zoodat de winkelier, zoodra hij uit bed is, eerst een kwartier moet pompen, opdat tafel en stoel niet wegdrijven" (3).

Deze citaten zouden met een zeer groot aantal uitgebreid kunnen worden, wanneer woon- en leefomstandigheden van grote bevolkingsgroepen beschreven zouden moeten worden. Wanneer was die Jordaan toch zo leuk en waarom dan wel?

Verschillende levensritmes van verschillende groepen zorgen voor gevarieerde openings- en sluitingstijden van de voor de openbare ruimte relevante zaken, formuleert Noyon parmantig. Dat de nieuwe winkels alleen maar korter open zijn en dat alleen de horeca zorgdraagt voor de latere sluitingstijden is voor hem niet echt van belang, want hoe meer mensen hoe meer vreugd. Toch vermoedt hij wel dat er iets fout zit. Wanneer hij naar de toekomst kijkt, vraagt hij zich nl. af of de "verbeteringen" zullen omslaan in verslechtingen wanneer de diversiteit door de grootschaligheid, scheiding van functies en massa-consumptie zal verdwijnen. Ook hier de onduidelijkheid weer ten top. Verbeteringen voor wie dan wel: voor de stadsbevolking, de Jordaners? Wie zijn dat, wat willen die en waarom? Uit welke lagen, groepen of klassen bestaat ze? Gaat het om geschoolde of ongeschoolde arbeiders, buitenlandse werknemers, Surinamers, studenten of ouden van dagen? Iedere vorm van analyse van de stratificatie van de bevolking en daaraan te koppelen belangen op het terrein van voorzieningen, werkgelegenheid, vervoer, etc. blijft achterwege. De bevolking functioneert slechts als rekencategorie, één en ongedeeld.

Toch is er - getuige de verontrusting - "ergens" een verband tussen de processen in de Jordaan en processen in de rest van de maatschappij. Deze worden echter niet geanalyseerd. Wat in de Jordaan van belang is, dat is het begrippenpaar "openbaarheid" en "privésfeer" en dat begrippenpaar kan, volgens Noyon, een voldoende verklaring geven van de verschijnselen. Eenzelfde beperktheid van verklaring is aanwezig bij de theorieën van Bahrtdt en Berndt, op wiens theorieën Noyon zich kritiekloos baseert en van wie hij zijn belangrijkste begrippen leent. Bahrtdt hanteert de begrippen "Offentlichkeit" en "Privatkeit" als kernbegrippen om de stad te begrijpen. De stad is dan de plaats die door openbare en privéterreinen wordt gestructureerd. Daarmee kan ook de scheiding tussen stad en

platteland worden aangegeven. De stad is gekenmerkt door een steeds sterkere polarisering tussen deze twee terreinen. De belangrijkste factoren bij die polarisering tussen openbaarheid en privésfeer is volgens Bahrtdt de markt geweest. Hij verwijst hierbij naar Weber en definieert de markt dan als:

zolang niet voor eens en voor altijd beslist is, bij wie en hoeveel van een bepaald goed opgekocht wordt, kan men van een markt spreken (4).

Hij baseert zich hierbij op de economische zelfstandigheid van een middeleeuwse stad en meent dat deze autarkie ook geldt voor de individuele burger. De economische partiële vrijheid van hen die op de markt opereren, verheft hij dan tot kenmerk van de huidige stad zonder echter de veranderingen in die markt te analyseren. Op dezelfde wijze stelt hij stedelijk gedrag - de mogelijkheid voor iedereen om met iedereen in contact te komen - gelijk aan politiek gedrag - de mogelijkheid voor iedereen voor actieve deelname aan wat hij noemt "de hoogste instantie van sociale ordening". De plaats waar dit echter gebeurt, is dan niet meer de markt, maar de totaliteit van het dagelijks leven. Vandaaruit worden de alledaagse openbaarheid en de alledaagse privé sfeer en de polarisering daartussen in de stad afgeleid. Het ontstaan van deze polarisering blijft bij Bahrtdt echter duister. Habermas wijst er in zijn boek *Strukturwandel der Öffentlichkeit* op dat burgerlijke openbaarheid een typisch tijdgebonden categorie is die zich niet zomaar uit de ontwikkelingsgeschiedenis van de burgerlijke maatschappij vanaf de middeleeuwen laat isoleren en zich als ideaaltype laat gebruiken in onze tijd (5). Habermas laat in zijn boek de verwevenheid van de openbare en privé sfeer zien en de veranderingen die daarin zijn opgetreden. Hij schetst hoe de middeleeuwse stad, de markt en de openbaarheid in hun ontstaansproces bij elkaar horen en elkaar beïnvloeden.

De sinds de middeleeuwen zich verder ontwikkelende stad vervult een aantal functies op verschillende terreinen. Zo laat Habermas de functie zien van de stad als informatiesysteem binnen het systeem van de politiek fungerende burgerlijke openbaarheid. Openbare gelegenheden als koffiehuisen, clubs en banken zijn plaatsen waar het voor het eerst moge-

lijk wordt voor burgers om gelijkkelijk aan de politieke discussie deel te nemen. Individualiteit en creativiteit worden hier niet alleen getolereerd maar ook bevorderd. De "Öffentlichkeit" is in het ideale geval evenzeer voor te stellen als een "markt van argumenten" als dat de markt is voor te stellen als een plaats waar een "Öffentlichkeit" van goederenaanbod bestaat. Allebei zijn ze nodig om via een aanbod van alles wat mogelijk is, een rationele keus voor de burgers mogelijk te maken. Alle goederen (ook de arbeidskracht) kunnen door middel van hun geldvorm aan elkaar gelijk gesteld worden. Zo ook moeten alle argumenten gelijk gewogen worden. Geen van de deelnemers aan de stad of markt is vanwege zijn maatschappelijke positie van tevoren bevoordeeld. Slechts de rationaliteit moet de doorslag geven. En een dergelijke afweging kan slechts plaatsvinden in de steden. Dat zijn de plaatsen waar goederen en gedachten vrij uitgewisseld kunnen worden.

Dit ideaalbeeld van rationeel bestuur van de maatschappij binnen een sfeer van politieke openbaarheid wist de burgerij nooit te bereiken. Het terrein van de openbaarheid was natuurlijk ook geen machtsvrij terrein, maar het veld waarop de burgerij en de feodaliteit elkaar ontmoetten en elkaar bestreden en waarbij de kapitalistische produktiewijze, mede dankzij de openbaarheid van bestuur en markt, uiteindelijk de dominante produktiewijze kon worden. Deze produktiewijze - het kapitalisme - kent geen gelijkwaardige ruil in haar economische basis, nl. tussen loon en arbeidskracht. Kenmerk van het systeem is dat het streven naar winst door privé initiatieven ertoe leidt dat er een steeds grotere vermaatschappelijking van de produktie optreedt. Steeds meer sectoren raken onderling verwlochten en van elkaar afhankelijk. Aan de ene kant worden bij iedere aktiviteit steeds meer mensen betrokken zonder wie de aktiviteit onbestaanbaar wordt. Aan de andere kant worden de aktiviteiten op steeds meer mensen en sectoren gericht. Niet alleen op het direkte economische vlak, zoals massa-consumptie, maar ook op het terrein van de literatuur, kunst, pers, etc. Consumptief gedrag wordt steeds meer bepalend voor de inhoud, variërend van toneelvoorstellingen en televisie-

programma's tot redactionele commentaren in de pers. Deze vermaatschappelijking dwingt de staat ertoe om de tegenstrijdigheden tussen de verschillende privé-initiatieven te sturen en steeds meer in te grijpen in de produktieverhoudingen en onderlinge concurrentie tussen verschillende groepen en klassen. Aan de andere kant probeert de privé sfeer steeds meer invloed te verwerven op dat optreden van de staat.

De strijd om die openbare sfeer speelt zich niet alleen af op een economisch vlak maar ook op het politieke vlak. De uiteindelijke toegang tot dat terrein van politieke openbaarheid dat de arbeiders met het afdwingen van het algemeen kiesrecht gekregen hadden, leidde niet tot deelname aan het bestuur door allen. Enerzijds omdat de georganiseerde privé-belangen via de politieke partijen invloed probeerden te verwerven en anderzijds omdat de partijen nauw vervlochten raakten met de bestuursorganen en daarmee samen het terrein van de politieke openbaarheid bepaalden. Het doel is dan ook niet meer om in een openbare, redelijke discussie tot een gezamenlijke overeenstemming te komen, maar men streeft naar een compromis dat de macht van de partijen weerspiegelt. Daarmee wordt de openbare sfeer een plaats waar men zijn macht kan laten zien. En precies op dat vlak treedt de machtsstrijd nog in de openbaarheid, nl. in het parlement, de kranten en de media.

Tegenover de stelling van Bahrdt dat er in de stad een steeds scherpere scheiding optreedt tussen "openbaarheid" en "privé sfeer" wordt hier de stelling geplaatst dat de veranderingen in de maatschappij hebben geleid tot een steeds verdere vervlechting tussen openbaarheid en privé sfeer.

In het kort wil ik een paar van die veranderingen aanduiden. De verschuiving van de openbare politieke discussie naar de half-openbaarheid van partijen en overheidsbureaucratieën betekent een terugdringen van de betekenis van de stad als discussieplaats en een verdere verstrengeling van de staatsorganen in de maatschappij en daarmee een verdwijnen van de polariteit.

Als produktieplaats heeft de stad niet meer het monopolie als plaats van industriële activiteiten. Zowel een verplaatsing van de industrie naar buiten de steden, als een toenemende industrialisering van de landbouw leiden ertoe dat het onderscheid tussen stad en platteland steeds vager wordt. Het vervoerssysteem onderging diepgaande veranderingen, auto's zorgden ervoor dat de produktieplaatsen buiten de steden bereikbaar waren voor arbeiders uit de stad en omgekeerd was het voor de arbeiders mogelijk om buiten de stad te gaan wonen, ook als men in de stad werkte. Was de stad vroeger de plaats waar men moest zijn voor het opdoen van nieuwe informatie, met de verspreiding van de informatie via de moderne media, zoals radio en t.v., kan men over die informatie en kennis op bijna iedere willekeurige plaats beschikken. Ook de verschuiving van de krant als zuiver lokaal medium naar een landelijk medium is als zodanig aan te merken. Als marktplaats, de plaats waar het mogelijk was om over alle goederen te beschikken, is de stad momenteel eveneens niet meer noodzakelijk. Via de informatie van reclame en advertenties, de opkomst van weidewinkels en verzendhuizen kan men ook buiten de stad over alle mogelijke goederen beschikken. Wat dan nog overblijft is, dat de stadscentra een aantal functies te vervullen krijgen, die niet door andere instanties overgenomen kunnen worden. Naast een aantal produktieve activiteiten geconcentreerd in kantoren en banken, waarvan de verwevenheid elkaars aanwezigheid nodig maakt, wordt het een plaats voor consumptie. Theaters, bioscopen, café's, bars, restaurants, boutiques, gespecialiseerde winkels, dit echter vooral voor een koopkrachtige vraag. Met de hierboven kort aangeduide veranderingen tussen verschillende sectoren en terreinen en daarmee met een verandering van de functie van de stad in de maatschappelijke ontwikkeling is een definitie van de stad als een plaats die door privé en openbare ruimten gestructureerd wordt, onbruikbaar, tenzij men staande wil houden dat de voorkeur van de woning als grens tussen openbare en privé sfeer beschouwd moet worden.

Recepten

De urbaniteit is in gevaar, beweren Bahrtdt, Noyon en vele anderen. De ontwikkelingen in de stad hebben ertoe geleid dat de openbaarheid van de stad niet meer zoals vroeger door de burger is te doorzien. Bedrijven oefenen een oncontroleerbare invloed uit op het leven en daarmee op de mogelijkheden tot beslissen van de burgers. Ook in de privé sfeer is het bedrijf vaak nog aanwezig. Het stadsbestuur wordt in de praktijk niet meer gekenmerkt door openbaarheid. De bureaucratisering van de instituties leidt ertoe dat steeds grotere terreinen aan de openbaarheid worden onttrokken en daarmee aan de mogelijkheden tot inzicht en ingrijpen van de burger. Het recht tot meebeslissen wordt gereduceerd tot het recht op controle achteraf. Bahrtdt trekt in de beoordeling van de veranderingen in de openbare sfeer heel andere conclusies dan Habermas. Bahrtdt ziet nog wel kansen om de oude vormen van stelijke openbaarheid te herstellen. Vooral in zijn boek *Humane Städtebau* geeft hij aan hoe naar zijn idee met bouwkundige middelen een oplossing gevonden kan worden (6).

Zo ook Noyon, die voorstellen doet voor de inrichting van de Jordaan: korte straatjes huizen direkt aan de weg, etc. Onbegrijpelijk is dat beide op grond van een (aanvechtbare) analyse van maatschappelijke ontwikkelingen in produktie en openbaar bestuur menen dat deze ontwikkelingen zijn op te heffen met bouwkundige middelen en dat dat niet hoeft met politieke middelen. Onbegrijpelijk, omdat zij de begrippen openbaarheid en privé sfeer en het daarmee samenhangende gedrag uit een bijzondere vorm van de markt afleiden. Dan zou het te verwachten zijn dat het verdwijnen of veranderen van die openbaarheid een pendant zou hebben in een verandering van de markt (gedrag).

Logisch zou dan zijn dat hun voorstellen tot herstel van de openbare en privé sfeer, en daarmee van de stad, betrekking zouden hebben op verandering van die markt. Of zij zouden moeten aangeven waarom de markt nu eensklaps in zijn betekenis voor de bepaling van de bijzondere vorm van stedelijk leven door andere factoren vervangen is.

In zo'n benadering wordt de stad gereduceerd tot een stedenbouwkundig probleem. Op die manier doet men het voorkomen alsof het tekortschieten van de stedenbouw van na de oorlog eigenlijk vooral in verband gebracht moet worden met het tekortschieten van de sociologische theorie. De sociologische ideeën over sociale relaties waren nog niet zover ontwikkeld als nu het geval is. Men had nog niet door dat het ging om "verscheidenheid". Maar met het toenemen van de kennis over de stad kan men nieuwe oplossingen bieden.

Het probleem van de stad wordt zo zuiver begrepen als een technisch doel-middel-probleem, dat wil zeggen als de mens maar voldoende en adequate middelen ter beschikking staan, dan zouden de door hem als vrij subject geformuleerde doeleinden wel gerealiseerd kunnen worden. Dit is karakteristiek voor het technocratisch humanisme, waarbij "de maatschappij (en de stad) begrepen wordt als bestaande uit vrije initiatieven van individuen en groepen die beperkt maar niet bepaald worden door een schaarste aan middelen". De stedelijke planning wordt zo de rationaliteit van het mogelijke door te proberen de middelen waarover men beschikt te verbinden met de grote doelstellingen, die men zich stelt. Daarmee wordt het de taak voor de sociologen om recepten voor verbetering te verstrekken. Laat bedrijfjes zitten, want lawaai is leuk voor de levendigheid, doe niet meer boos tegen de hogere inkomensklassen, want zij moeten toch ook wonen en zorgen zij niet voor het o zo noodzakelijke draagvlak? Zijn zij misschien de tolerante nieuwe mens die met hun geld en door hun lichtend voorbeeld een essentiële voorwaarde zijn voor de ontplooiingskansen van die achtergebleven groepen?

De opvatting dat het erom gaat om recepten voor een oplossing te geven, lijkt kenmerkend voor grote groepen sociologen. Vooral in een beleidssector als Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening wordt van de sociologie een bijdrage aan het concrete beleid verwacht. De beperking tot beleidsadviezen is al terug te vinden in de manier waarop het object van de moderne planologie gedefinieerd wordt. "De best mogelijke wederkerige aanpassing van

ruimte en samenleving" (7). Met een dergelijke definitie van de planologie wordt de benaderingswijze sterk gefixeerd door een "normatieve" probleemstelling, waardoor de vraag naar de oorzaken of de vraag naar de voorwaarden van de empirisch statistisch waargenomen spreiding van de bevolking niet gesteld wordt. Economische factoren - meestal aangeduid als ongedifferentieerde menselijke activiteiten - zijn slechts factoren die van invloed zijn, net zo goed als demografische en morfologische/geografische factoren (vgl. het afzien van de economische/sociale kosten door Noyon bij zijn voorstellen tot verbetering van de stad). In feite staat tegenover de ogenschijnlijke autonomie waarin het object van de moderne planologie gedefinieerd wordt, de onderschikking, het volgend karakter aan de economische ontwikkelingen. Meer ruimte zou nodig zijn om dit aan de hand van de geschiedenis van na de Tweede Wereldoorlog aan te tonen. Maar gewezen kan worden op het mislukken van een autonoom beleid op het gebied van het spreidingsbeleid van industrie, overloopsbeleid, gebundelde deconcentratiebeleid, etc.

De voortdurende concentratie op het beleid, op het aangeven van verbeteringen, die zouden zijn af te leiden uit een theorie, heeft een afscherming tegen kritiek tot gevolg. Aan de ene kant schermt men zich - met het geven van praktische aanwijzingen - af tegen theoretische kritiek. Die is immers voor de oplossing van de problemen van alledag van ondergeschikt belang.

Aan de andere kant schermt men zich - door zich te bedienen van een begrippenapparaat dat is opgebouwd uit een groot aantal samengeraapte maar niet samenhangende begrippen van andere wetenschaps-terreinen - af met quasi-wetenschappelijkheid tegen kritiek vanuit de praktijk.

De zeer concrete problemen van bewoners worden vertaald in termen, bijvoorbeeld de scheiding tussen openbaarheid en privé sfeer, die voor de oplossing van die concrete problemen geen betekenis hebben.

NOTEN

1. H. Bakker, *Plan 1976*, nr. 3.
2. L. Hermans, in: *Krotten en sloppen 1901*, p. 13/14, herdruk Van Gennep, Amsterdam, 1974.
3. T.a.p., p. 58.
4. H.P. Bahrddt, *Die moderne Grossstadt*, Hamburg, 1961, p. 37.
5. J. Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, Neuwied und Berlin, 1965.
6. H.P. Bahrddt, *Humaner Städtebau*, Hamburg, 1968.
7. Steigenga, *Moderne planologie*, Utrecht, 1964, p. 13.